

# Oral History Kosovo

---

## INTERVJU SA AFIDE TOPALI KUKOM

Kačanik | Datum: 10. septembar 2022.

Trajanje: 80 minuta

Present:

1. Afide Topali Kuka (sagovornica)
2. Anita Susuri (vodila intervju)
3. Renea Begoli (kamera)

*Simboli u transkripciji, neverbalna komunikacija:*

*() – emocionalna komunikacija*

*{ } – sagovornik objašnjava nešto gestovima.*

*Druga pravila transkripcije:*

*[ ] - dodatak tekstu kako bi se pomoglo razumevanje*

*Fusnote su dodaci koji pružaju informacije o mestima, imenima ili izrazima.*

## Prvi Deo

**Afide Topali Kuka:** Ja sam Afide Topali Kuka. Rođena sam 21.9.1959 u selu Grebno, opština Uroševac. Završila sam osnovnu školu u rodnom gradu, srednju školu sam završila u Uroševcu, i [završila sam] Fakultet u Prištini, Pravni fakultet. Potičem iz seoske porodice, velikodušne, patriotske porodice i uvek me je inspirisala, uvek me je inspirisala moja porodica. Razne rasprave, rođena sam u muškoj *odi*,<sup>1</sup> jer su tada sela imale *odu*. Nije bilo raznih barova, pa da dovodite goste u barove, već u *ode*.

Zahvaljujući mojoj braći, dva starija brata, imali su prijatelje, njihov krug je bio širok i imali su [prijatelje] u Prištini, Gnjilanu, Uroševcu, iz svih krajeva i razgovarali su o sistematskom ugnjetavanju Albanaca u bivšoj Jugoslaviji. Iz ovih, iz ovih diskusija kojima sam prisustvovala, slušala sam, i tu se rodila moja ideja da nešto uradim. Dakle, društveno-ekonomska država i nacionalna [država] o istoriji albanskog naroda, osim što me je u tom duhu vaspitavala moja porodica, vaspitavali su me i nastavnici u osnovnoj školi, imali smo fondaciju.

Ne mogu a da ne pomenem direktora mog odeljenja, [nastavnika] albanskog jezika, od petog do osmog razreda. Bio je neverovatan učitelj, učio nas je kako da volimo svoju otadžbinu, kako da volimo, da volimo svoju zastavu, da volimo svoju otadžbinu, kako da mrzimo tlačitelja. Moj brat je takođe bio učitelj, bio je nastavnik istorije, Habit Topali. On nas je uvek učio istoriji albanskog naroda, a ne o istoriji srpskog naroda. Ne znam kakvi su bili programi [nastavnog] plana tada, ali je trebalo da se upiše u matičnu knjigu kao što je program bio, ali [čak i] najslabiji učenik je znao istoriju albanskog naroda.

Sve te generacije koje su nastale, sada su stare, svi znaju istoriju albanskog naroda, jer nije bilo šanse da se položi [ispit] bez poznavanja istorije albanskog naroda. Bilo je velikih problema u obrazovanju, mentalitet. Devojkama sa sela nije bilo lako da idu u srednju školu. Ali, zahvaljujući mojoj braći, sećam se da nisu [mene] upisali na prvom roku za registraciju. Moj otac je imao svoja uverenja, jer je postojala loša propaganda da u školi, kada uđeš u školu, postaješ *shkinë*.<sup>2</sup> Kažem to bukvalno kao što su oni govorili.

<sup>1</sup> Muške prostorije u tradicionalnom albanskom društvu.

<sup>2</sup> *Shka* (ška); *shkinë* (škine), množina: škije, pogrdan naziv koji Albanci koriste za Srbe.

**Anita Susuri:** Šta je to značilo?

**Afide Topali Kuka:** Pa to je značilo da kad odeš [u školu], udaćeš se za Srbina, udaćeš se... šta ja znam. A onda je moj brat, moj drugi brat rekao, "Ako ne dozvoliš Afide da ide u školu, prekinuću školovanje i pobeći ću odavde." I moj stariji brat me je upisao. Bio je veoma tih, ne znam. Sve je uradio, ali je ćutao. I jedan dan pred polazak u školu, doneo mi je knjige, uniformu, pa sam krenula u srednju školu. U mom *rrethu*, to ne znači, jer je selo bilo veliko. Možda je u drugim kvartovima bilo [devojčica koje su išle u školu] pre mene, ali u mom okruženju, ja sam bila jedina.

Međutim, i u srednjoj školi smo imali dobre profesore, ali smo imali i druge. Dakle, UDBA<sup>3</sup> je radila, posebno na prosvetnom kadru, da ih privuče na svoju stranu. Dakle, uvek smo morali da budemo oprezni. Od 1970-ih, '79. već sam radila sa tekstovima, ali ne organizovano. Neke, moje prve veze su bile sa Enverom Topalijem, on je mučenik. Bili smo i rođaci i prijatelji iz prvog razreda, a bili smo zajedno i tokom studija.

Ali, tako je bilo zbog zavere, da se ne zna odakle su uzeti ti tekstovi, odakle su uzete te novine, na primer, *Liria*, *Kushtrimi*. Posle '81, na primer događaji, svetska štampa, događaji na Kosovu. Dakle, bilo je tekstova i tekstova. Kasnije, 1981. izbile su demonstracije koje su dobile veoma dobar naslov, Crveno proleće, jer je zemlja bila pocrvenela od krvi. U... tokom demonstracija od 26. marta do 2. aprila [1981], aktivno sam učestvovala u Prištini.

Tako sam 26. marta uhapšena, prvi put [u] studentskim domovima. Tada sam putovala, ali sam igrala aktivnu ulogu. Tada sam ostala kod prijatelja da bih mogla da učestvujem. Bio je veliki haos, ljudi su mučeni 26. marta. Svi [koji su živeli u] spavaonicama su ušli u naše sobe i kada je policija ušla da nas izvede iz soba, nisu otvorili vrata, ali su ih razbili provaljivačima [vrata], šta je to bilo, ne znam, vrsta oružja. Razbili su ih. Kada smo imali sedam-osam ljudi, sobe su bile pune, nismo imali mesta i nismo mogli da prodemo ni u jednu sobu. Žao mi je, otišli smo u toalet jer je čak bilo mnogo suzavca.

Sve su nas hvatali za ruke i udarali pendrecima i kada smo izašli ispred spavaonice, bili su policajci sa ove i sa one strane {pokazuje sa rukama sa obe strane}. Nešto mi je palo na pamet, u srednjem veku kazna je bila udaranje sa obe strane sa 300 štapova. Sećam se [udarali su] sve nas, ne samo mene nego sve nas. Policajac koji me je zgrabio i udario, ne znam, drugi put mi se zavrtilo u glavi. Drugi policajac je bio Albanac, ne znam, ne mogu da kažem da li je bio dobar ili loš, ali je samo rekao, "Idioti, ne udarajte [njih]." I uveli su nas u vozilo, stavili su nas kao sardine, nije bilo mesta. Ne znam koliko je ljudi bilo, jedni na drugima, jedva smo disali dok nismo stigli u policijsku stanicu.

<sup>3</sup> Služba državne bezbednosti – *Služba državne sigurnosti*, poznata i po svom prvobitnom nazivu Uprava državne bezbednosti, bila je tajna policijska organizacija komunističke Jugoslavije. Tokom njenog postojanja, bila je poznatija kao UDBA (izgovara se kao jedna reč, a ne kao akronim), i to je ostao kolokvijalni naziv ove organizacije kroz istoriju.

Kada su nas odveli u policijsku stanicu razdvojili su nas, momci na jednu stranu, devojke na drugu stranu. A onda sam tamo videla prijateljicu sa studija. Izgubila sam kaput, ne znam. Košulja mi je bila sva u farbi, rekla je, "E, pa ti, sad te neće pustiti *moj*,"<sup>4</sup> skinula je, nosila je prsluk kao pleteni, skinula ga i dala mi ga. Rekla je, "Dakle, [boja] se neće videti." Kada je došlo vreme da me ispituju, oko 1:00 su me pitali, "Odakle si ti?" "Iz Gnjilana." Nisam im rekla da sam iz Uroševca i ne sećam se imena koje sam im dala. I tamo sam puštena. Kada su me pustili nisam znala gde da idem...

**Anita Susuri:** Farba koju spominjete, kako je završila na vama?

**Afide Topali Kuka:** Boja, boja je bila iz slogana koje su napisali, moje kolege su ih napisale i ja sam se približila da im nešto pomognem. Ne ja, nisam bila tako organizovana, jer ne volim da kažem da sam uradila nešto što nisam uradila. Ali imala sam veliku volju da pomognem u svemu. Za mene je bilo, za mene je bilo samo ako si bio za ili protiv tog sistema i mora da sam zgrabila slogan i farba je možda bila mokra, šta ja znam, ne mogu ni sam da objasnim. Počeo sam da ulazim u stan. Zgrada negde kod Lap džamije, išala sam suprotnim putem prema bolnici. I vratila se, čitam, *Bankos*, gde je bilo. Prošala sam tom ulicom stotine puta. Sedela sam na stepenicama i nisam znala kuda sam krenula, gde sam. Zato što su bacili mnogo suzavca. Bilo mi je kao da skidam zavesu i pročitala sam, znala sam gde sam. Neki momci su došli i rekli, "Treba li ti pomoć?" "Ne, ne," rekla sam, "jer sam se sada oporavila," i time se završilo.

Međutim, počeli smo ponovo, jer... demonstracije su bile u Uroševcu... Ja sam bila u Prištini, a moja braća su bila učesnici. Moj drugi brat Sabit, Sabit Topali, osuđen je na dva meseca. Pustili su ga posle dva meseca i podigli optužnicu. UDBA je formirala grupe kad god je trebalo, u toku dana, za jednu noć, i formirali su grupu. Nije prihvatio da izađe [predao se policiji], ostao je pod zemljom oko tri meseca. U našu kuću su upadali toliko puta, sva ta mučenja su bila teška za moje roditelje. Zato što bi došli, na primer, policajac [rekao bi], "Ako uhvatimo vašeg sina, isprebijaćemo ga." To je teško za roditelje. Međutim, i to je prošlo.

Moj brat je bio na poslu, drugi je suspendovan sa posla. Sećam se kada je Komitet otišao u školu da ih osudi, da osudi demonstracije, a on nije podigao prst. Tri puta su ponovili isto, a on i dalje nije podigao prst. Pitali su, "A ti?" Rekao je, "Donesite mi olovku," rekao je, "Neću prokazati kosovske dečake, neću ih prokazati." I otuda, zato što su oni... i on je obrazlagao demonstracije, "U redu je imati status kao i druge republike bivše Jugoslavije," i ne znam čime još. Pa su ga otpustili sa posla. A onda su usledili informativni razgovori. Moja sestra je takođe dobila otkaz. Dakle, neko vreme smo propali [finansijski].

**Anita Susuri:** Koliko je bilo dece u porodici?

**Afide Topali Kuka:** Mi, četiri sestre i dvojica braće, da.

<sup>4</sup> Kolokvijalni izraz koji se koristi da naglasi rečenicu, označava jaku emociju.

**Anita Susuri:** Želela bih malo da se vratim na vašu porodicu, stvari koje ste mi ispričali ranije o raspravama u *odi* jer ste rekli da ste odatle počeli...

**Afide Topali Kuka:** Da, odatle.

**Anita Susuri:** Da li se sećate, na primer, šta se desilo u vašem rodnom gradu tokom Drugog svetskog rata, nakon rata je došla Rankovićeva<sup>5</sup> era. Da li su ljudi pričali o onome što su doživljavali?

**Afide Topali Kuka:** Da. Moj stric je došao ovde sa mojim ocem, mojim ocem... To je bila akcija oružja '56. Moj otac nije bio kod kuće, moj stric je imao 17 ili 18 godina i odveli su ga kao mladog momka. Bio je bos i odveli su ga osam kilometara od sela u sneg i mučili, odveli su ga u Uroševac. Uz sav taj pritisak i torturu, niko ne može pozitivno da razmišlja o takvom sistemu. Nismo očekivali ništa dobro od tog sistema. Nikada nismo dobili ništa dobro, samo loše stvari. Nikada nismo.

Zapravo, čak je i moj stric u velikoj meri doprineo našem obrazovanju, jer možda idem malo unapred, ali povezaću to pošto govorim o svom stricu. Kada sam 1984. godine bio uhapšen, pored racija, rušenja i svega toga, došao je u policijska kola jer su bila dva-tri automobila ili šta ja znam koliko. On [moj stric] je pokucao na prozor i upitao, "Šta ima, druže?" "Ne," rekao je, "nemam šta da tražim sa tobom, želim da razgovaram sa devojkom." Rekao je, "Mlada devojk," rekao je, "ne govori!" Rekao je, "Bolje je vratiti se mrtav dostojanstveno, nego živ bez dostojanstva." Onda tokom svih istraga, "Ne usuđuje se da govori, ne usuđuje se jer je starac zategao povodac." Tako.

**Anita Susuri:** Da li je vaš brat imao neku svoju organizaciju?

**Afide Topali Kuka:** Da, bio je organizovan, ali srećom, nikad ga nisu otkrili. Sada ću vam polako ispričati o slučaju istrage mene i mog brata. Objasniću vam ovim redosledom. Ja... nakon '81. sam redovno radila na distribuciji underground novina, *Titistët* [albanski: Titoisti], *Yje të pashume* [albanski: Neumiruće zvezde], međunarodne novine koje su se ticale događaja na Kosovu. *Kushtrimi*, *Liria* [albanski: Sloboda], *Zëri i Kosovës* [albanski: Kosovski glas].

**Anita Susuri:** Kako su one dospale u vaše ruke?

**Afide Topali Kuka:** Prvo su mi pale u ruke od mojih rođaka Berata Topalija i Envera Topalija. I onda kada je moj brat počeo [svoju aktivnost] '81, preko mog brata, ali sam i ja distribuirala [štampu]. 9. februara 1984. uhapsili su me, negde sam uhvaćena, šta ja znam. Za to smo osuđeni na tri godine. To sam bila ja, Minire Ramadani iz sela Talinoc i Sejdi Sejdiu iz opštine Lipljan, selo Karakice, ako se dobro

<sup>5</sup> Aleksandar Ranković (1909-1983) je bio srpski partizanski heroj koji je posle rata postao jugoslovenski ministar unutrašnjih poslova i načelnik Vojne obaveštajne službe. Bio je tvrdolinijaš koji je uspostavio režim terora na Kosovu, koje je smatrao bezbednosnom pretnjom za Jugoslaviju, od 1945. do 1966. godine, kada je izbačen iz Komunističke partije i prognan na svoje privatno imanje u Dubrovniku do svoje smrti 1983. godine.

sećam. U ovom sudskom procesu osuđen sam na tri godine. Deo sam odslužila u zatvoru u Karaćici, istražni postupak sam služila u Mitrovici, drugi deo u Lipljanu i deo u zatvoru u Požarevcu.

U istražnom [zatvoru], čuvari se nisu dobro ponašali prema nama. Sećam se kada su nas hapsili u ranim jutarnjim časovima i onda ceo dan [bili] u kancelarijama Državne bezbednosti i ispitivali nas. Kad su me vratili negde kasno, a nismo imali sat, ne znam i bio je podrum u zatvoru u Mitrovici. Rekla sam joj, čuvarka je bila Srpkinja, "Izvinite, toalet?" I onda silazeći u podrum, gurnula me niz stepenice. Zvala se Rozika. Zvali su je Rozika, ali ne znam...

**Anita Susuri:** Da li je pričala na albanskom?

**Afide Topali Kuka:** Ne, ne, na srpskom, na srpskom.

**Anita Susuri:** Ah, Srpkinja.

**Afide Topali Kuka:** Da, ja sam govorila albanski, a ona srpski. Zato što nikad nisam razgovarala sa njima na srpskom, nikada. Zadržali su nas tamo jednu noć i veličina ove sobe {pokazuje prostor u kojem se vodi intervju} je bila ta veličina, ne mogu da objasnim, bila je ovalika. Zatim je bio zatvorenik, jer je obično bilo... da bi se pesmama, poezijom nekom podigao moral i pevao je pesmu *Në Dardani bjen ni tupan* [albanski: U Dardaniji svira bubanj]. I taj glas se čuo kao da dolazi iz zemlje. Odakle dolazi ovaj glas, odakle dolazi? Sutradan su me smestili u ženski paviljon, u ćeliju broj 3. I posle istrage, pošto je istraga završena, osuđeni smo. Došli smo u Lipljan.

Imali smo štrajk tamo u Lipljanu i štrajk je bio razlog zašto su nas prebacili. Ali prvo... jer ponekad znam da pomešam stvari. Ranije, u maju mesecu '85, bila je krojačka radionica, šili su nam odeću za zatvorenike, šta ja znam, trebalo je da se radi, da se šije. Vođa radionice, to je bio Mujedin Mulići, rekao je... doneo mi je zastavu Srbije da peglam, rekao je, "Pegljaj je!" Rekla sam, "Ne mogu." "Pegljaj je!" "Ne mogu." "Dodirni je!" "Neću to da diram." "Dodirni, u redu, samo dodirni," "Neću to da diram." A onda je obavešten upravnik i svi i kaznili su me sa oko 15 dana u ćeliji. Zatvor je bio zasebna ćelija, ali u svakom slučaju, mislila sam na samicu i to kod maloletnika. Jer u Lipljanu nije postojao ženski zatvor, ali su me poslali u zatvor za maloletnike.

Onda su došli, ne znam da je bilo vreme za posetu posle dva-tri dana, došla je moja porodica. Uopšte im nisu rekli gde sam, "Ne znamo gde je ona." Moj brat je prošao kroz Državnu bezbednost, preko SUP-a da ode i pita gde sam. Ali, nakon nekog vremena, moja prijateljica, moja cimerka iz ćelije, Nazife Džemjli, primila je posetu i rekla im da obaveste moju porodicu, rekla je, "Idite kod Afidine porodice i recite im o čemu se radi da se ne brinu jer je ona ovde i mogu da dođu u posetu u ovo vreme, ovog datuma. Onda je moja porodica došla u 8:00 ujutru, ali do 13:00 nije bilo, ili ko zna koliko je sati, nisu smeli da posete jer sam morala da završim u tačno sat, tačno u minut.

Kada sam izašla [iz samice], bile su dve nedelje, 15 dana bez tuširanja, bez češljanja [kose], bez presvlačenja. Rekla sam svojim prijateljima, “Dodite da mi date odeću da se presvučem.” Imala sam Akile Dedincu u ćeliji i jedna mi je češljala kosu, jedna mi je duvala u ruke da me malo zagreje da me porodica ne vidi takvu. Otišla sam u posetu. Na sreću, pošto je moja majka imala zdravstvenih problema, posetila me je samo dva puta, srećom uspela je. “Jesi li dobro?” “Dobro sam,” rekla sam, “Ali ti si tako bleđa ćerko bre, veoma hladna.” Rekla sam, “Ne, dobro sam,” rekla sam, “ali nedelja je, imamo pravo da odspavamo, i ja sam spavala,” rekla je, “Nisi dobro, ali hvala bogu živa si.” Rekla sam, “Živa sam, ne brini.” Posle ovog slučaja, opet isti vođa, bio je problematičan, došao je da nam zagorča živote više nego što su već bili...

**Anita Susuri:** Hteo je da vas provocira?

**Afide Topali Kuka:** Da. I onda su oni podstakli jednu prijateljicu, Ajše Gjonbalaj, ona je imala zatvorsku kaznu od dvanaest godina, vezano za posao, radi, ne radi. Oni su uzeli tu prijateljicu, Ajše, i prebacili je. Nisu nam rekli, želeli smo da znamo njenu lokaciju, “Gde ste je odveli?” I počele smo štrajk, sve politički zatvorenici, bez razlike. Zapravo se sećam da smo imali, bila je jedan žena starija od nas, Redžije Mala, i mi smo joj rekli, “Teto, teto, po našem mišljenju, vi ne treba da idete na štrajk.” Ona je rekla, “Da li me vi to vređate?” Rekla je, rekla je, “Ne,” rekla je, “to se neće desiti,” i svi smo krenuli na štrajk.

**Anita Susuri:** Štrajk gladu?

**Afide Topali Kuka:** Štrajk gladu. Sad, tu je bilo nešto, jer su nam uzeli svu hranu koju smo tamo imali sa nama. Bila je [Teuta Hadri](#), fizijatar, Teuta Bekteši, takođe fizijatar. A oni su rekli, nisam siguran koji od njih, “Znate li vi devojke šta treba da radimo? Uzimamo kafu i stavljamo je iza radijatora u toaletu, jer kad dođu lekari, pojećemo kašičicu kafe i to će nam povećati krvni pritisak da ne padnemo.” I to smo radile tri dana zaredom. Rekli bi, “Jedu, gde dobijaju [hranu]?” Ali ne bi prošlo ni 20 minuta i sve bismo poglele. Ponekad bismo dobile energiju, popravili bismo neke lične stvari i legle.

A onda su nas pet opet u ćeliju, poslali u samicu. Ja, Kadrie Gaši, Nazife, Trendelina, nadam se da ne zaboravljam nekoga, i tu smo ostale nedelju dana. Odatle su nas prebacili u mitrovački zatvor. Zatvor u Mitrovici, koliko ja znam, nedelju dana ako se ne varam, jer je prošlo dosta vremena. Kada smo otišli, odveli su me u ćeliju gde je bila Ajše, tamo sam zatekla Ajše i posle nedelju dana su nas prebacili u zatvor u Požarevcu.

**Anita Susuri:** Bili ste na štrajku nedelju dana?

**Afide Topali Kuka:** Ne, tri dana. Četvrtog dana smo prekinule štrajk jer je to bio naš dogovor. Prekinule smo štrajk četvrtog dana, ja, koliko se sećam, koliko se sećam. Kada su nas odvezli u Požarevac svi smo bili vezani, vezani ceo dan, otišli smo negde ujutru, Požarevac nije daleko od Mitrovice, poslali su nas

uveče. Nismo znali kuda, kuda nas vode. Neko je [rekao], “Možda nas šalju u Hrvatsku?” Neko drugi, “Možda u Sloveniju?” “Gde nas vode?” Negde uveče u Požarevcu nisu nam ni rekli gde smo. Odveli su nas u neki karantin i srpski zatvorenici su širili [glasine], nosili smo patike, “Neke žene su došle sa terena, neki teroristi.”

Sledećeg dana, da bi saznala i potvrdila da smo u Požarevcu, Nazife Džemajli je rekla, “Znaš šta? Ostanu ovde.” Pošto je bilo i Srba u tom karantinu, “Vi ostanite ovde, ometajte ih ćaskanjem, ja ću se pretvarati da nameštam krevete i,” rekla je, “Videću,” rekla je, “da li je Čefsere Mala ovde.” Kada je Čefsere završila svoje zadatke, izašla je sa *këngë e lehtë*,<sup>6</sup> *këngë e lehtë*. Čula je i vratila se i rekla, “Mi smo u Požarevcu,” rekla je, “jer sam čula,” rekla je, “Čefsere.” Imali smo dosta prepreka i za mene su to bila tri-četiri meseca, ne mnogo jer sam bila pred kraj kazne.

Kad su me pustili, pustili su me dan ranije. Moja porodica nije znala, moja porodica me je očekivala sledećeg dana. Oni [policija] su mi rekli, “Sutra ćeš biti puštena iz zatvora i moraćeš da ideš vozom.” Vratila sam se i rekla prijateljicama, rekla sam im to i to. Najviše iskustva u tim stvarima imala je Nazife, jer su njena braća i ranije bila u zatvoru i ona ih je posećivala i bavila učenama i svim tim. Rekla je, “Ako mene pitaš, Afide,” rekla je, “ne idi vozom.” Rekla je, “Bolje ti je da ideš autobusom,” rekla je, “i pratiš javne puteve.” “U redu,” i to je ono što sam odlučila da uradim. Sutradan kad sam krenula, rekli su mi, “Moraš vozom,” “U redu,” rekao sam i otišla na autobusku stanicu. Kada sam otišla na autobusku stanicu ta dva čoveka koji su bili...

**Anita Susuri:** [Oni] koji su vam rekli da idete vozom.

**Afide Topali Kuka:** Da, iz zatvora, te dve osobe [su bile tamo]. Otišla sam [na autobus], kupila sam kartu i otišla dalje. I onda sam čula te dve osobe kako pričaju na albanskom u autobusu, ali drugačijim dijalektom. “Srećom nisi dospela u ruke Srba, izgledaš kao da si dosad bila u zatvoru, ti...” Jer su me pustili da izađem u zatvorskoj odeći i ništa drugo.

**Anita Susuri:** Da li je u zatvoru postojala neka uniforma?

**Afide Topali Kuka:** Da, uniforme, uniforme. Uniforma sive boje, bila je loša. Bilo je nekih čarapa do kolena i bile su nekako labave. Bilo je cipela, nosile su ih stare žene, ne znam. Nisam rekla ni reč. Kad smo otišli u Beograd, jer sam ja išla iz Požarevca u Beograd. Kada smo otišli u Beograd, uzeli su moju kutiju [sa ličnim stvarima] i rekli, “Nema autobusa, ti,” rekli su, “mi ćemo ti pomoći, moraš da pođeš sa nama.” Ostavila sam svoju kutiju, ali nisam imala ništa u njoj. Možda knjiga, nisam imala ništa važno.

Otišla sam na stanicu i uzela kartu. Eto, pošto mi je na sreću brat nedelju dana ranije poslao novac i oni su mi dali taj novac, ja sam sve dala. Ne znam jer se ne sećam količine novca koju sam im ostavila, a

<sup>6</sup> Albanski: lagana muzika, popularni muzički žanr i radijski format koji je stekao najveću popularnost tokom 1950-ih i 1970-ih.



žena na blagajni je pokucala, "Vrati se da uzmeš sitniš." Mislila sam u sebi da mi nije stalo do promene, želela sam da uđem u autobus što je pre moguće pre nego što me neko vidi. Ušla sam u autobus i kada je autobus krenuo, doneli su mi kutiju i otišli. A onda su me opet provocirali, opet dvojica Beograđana. Počeli su ponovo.

A onda smo iz Beograda stali negde da se odmorimo, nisam bila sigurna da li da izađem ili da ostanem sama unutra. Pogledala sam, svi su izašli pa sam i ja. Izašla sam, sela sam u restoran, naručila sam nešto i možda je neumesno da kažem, ali imala sam fiziološke potrebe. Nisam se usudila, mislila sam da će možda zaključati vrata, to je bio veći problem. Šta sam uradila, izašla sam u dvorište i napolju je bilo skretanje i neke kante za smeće, uradila sam to tamo. A onda, uopšte nisam pipnula hranu, uopšte je nisam pipnula i krenuli smo. I nisam bila ni prva ni poslednja, ušla sam negde u sredini.

Tako je išlo sve do Merdara, kada smo ušli u Merdare, svi su počeli [da govore] na albanskom, ceo autobus je bio pun Albanaca. Jedan čovek je rekao, "Hajde da stanemo ovde u Podujevu," rekao je, "jer je daleko, nema autobusa." Rekla sam, "Sada mi pričaš na albanskom, a? Sada govorite," rekla sam, "nije problem, dolazak ovde je kao da idete kući." I vratila sam se. Na sreću, stigla sam do autobusa za selo na vreme i prva osoba koju sam videla bio je moj rođak Islam Topali, otac Ilbera Topalija. I otišli smo zajedno. Rekao je, "Afide," rekao je, "nemoj odmah ulaziti unutra. Ući ću i obavestiti ih." I tako smo se vratili.

## Drugi Deo

**Afide Topali Kuka:** Naravno, te zdravstvene posledice su bile praćene tretmanima, od strane... Ali nakon toga, opet sam počela, ali onda sa organizacijama, sa marksističko-lenjinovskom organizacijom na Kosovu, u jednom delu Urpševca, u Komitetu, bila sam u opštini Uroševac, da.

**Anita Susuri:** Htela bih da se vratimo na [vaše vreme u] zatvoru na kratko.

**Afide Topali Kuka:** Da.

**Anita Susuri:** Rekli ste da je bio Požarevac, zatvor je bio blizu Mitrovice, malo dalje. Na primer, kako vas je vaša porodica posećivala?

**Afide Topali Kuka:** Moja porodica, moj brat Habit nikada nije ispuštao moju ruku. Gde god sam bila, on je dolazio. U stvari, jednom je bila veoma oštra zima i on je došao u posetu. Srbi koji su bili u tom kraju nisu imali nikakve posete. Oni koji su bili sa Kosova, ne samo ja, već niko od mojih prijatelja nikada nije propustio posetu. Zapravo se sećam kada je [moj brat] došao, kaput mu je bio pocepan. Pitala sam, "Šta se dogodilo?" Rekao je, "Voz me je skoro pregazio jer sam bio umoran. Nakon što je

voz krenuo, skočio sam iz voza i kaput mi se,” rekao je,” zaglavio za vrata,” rekao je, “ali na sreću,” rekao je, “preživio sam.”

Moj brat u Mitrovici, zatvor za zatvorom, nikada nije propustio posetu. Svaki put je dovodio drugog člana porodice, ali je svaki put on bio tu. I finansijski me nikada nije ostavio bez novca, nikad! Ali, nikada nismo mogli da potrošimo sav novac, jer su nam ga uzeli. Pošto tamo nismo imali, bio je ekonomat<sup>7</sup> i ti si naručivao stvari. Na primer, jogurt ili nešto, novine i na kraju bi rekli, “Ne možete, nemate novca.”

**Anita Susuri:** Da li ste imali pravo da čitate u zatvoru, da posedujete neke tekstove?

**Afide Topali Kuka:** Da, da, književnost, romani koji su bili dozvoljeni. Ali smo uglavnom čitali na albanskom jeziku, da, novine. Ali nismo imale novine u Požarevcu, imale smo u mitrovačkom zatvoru. Ali nekad bi nam zabranjivali, na primer, ako bi bio neki članak ili nešto, oni bi to zabranili. Tako da, hajde da se vratimo nazad na organizaciju...

**Anita Susuri:** Dakle, koje je to godine bilo?

**Afide Topali Kuka:** To je bilo 1984, ‘85, ‘86.

**Anita Susuri:** [Godine] tokom kojih ste vi bili u organizaciji?

**Afide Topali Kuka:** Ne, ne posle ‘86, ‘87. smo već počeli sa organizovanjem. Ali, nije to dugo trajalo, uhapšeni smo 1988. Zato što smo uzimali, delili smo traktate i uglavnom smo se fokusirali na bivše službenike Državne bezbednosti, da ih šaljemo njihovim kućama. Sećam se kada smo završili akciju ‘87, ne sećam se, ali bila je jesen, sa osobom koja je bila u mojoj grupi, Sebahate Mala, išli smo od Greme do Uroševca. Akcija je morala da se obavi u 8:00, nisi smeo da je završiš minut ranije ili kasnije, jer ako bi to uradio ranije, ostali su mogli da budu uhvaćeni, ako bi to uradio posle i neko bi bio uhvaćen i ti bi bio uhvaćen tako da je bilo strogo.

Završili smo akciju, išli smo do sela iz Uroševca. Ali ne znam, sad razmišljam kako nismo ni osetili strah. Osim toga, šetali smo kroz polja kukuruza osam kilometara. Kada smo stigli kući bilo je 10:00. Ali, naše porodice nikada [ništa nisu rekle] jer su nas podržavale. Nisu mislili da radimo nešto drugo, ali su znali da radimo svoje aktivnosti. Radili smo aktivnosti za Kosovo. Brinuli smo se samo da ćemo biti uhvaćeni, da ćemo negde biti uhvaćeni. To je to. Tako sam se u junu 1988. udala za Nasera, posle tri meseca smo bili u zatvoru.

**Anita Susuri:** Prvo želim da vas pitam o tim traktatima.

---

<sup>7</sup> Kancelarija koja se bavi opremanjem preduzeća hranom, odećom i drugim potrebnim stvarima ili nameštajem i koja brine o održavanju ovih predmeta. Ekonomat preduzeća, u kontekstu intervjua, je ekonomat zatvora.

**Afide Topali Kuka:** Da.

**Anita Susuri:** Oni su došli već napisani, spremni?

**Afide Topali Kuka:** Napisani, spremni za deljenje. Ne, ne, bili su spremni, samo smo ih delili, bili su spremni.

**Anita Susuri:** Na primer, šta su sadržali, kakav materijal? Za nacionalno buđenje ili svest?

**Afide Topali Kuka:** O svesti, pravima, opresiji, opresiji koju smo trpeli, teroru, nasilju koje se dešavalo. To je bio sadržaj, nisam proverila da li imam negde neki traktat jer radim u arhivi i arhiviram puno stvari, šaljem ih u arhivu.

**Anita Susuri:** Da li su na primer bila imena ljudi koji su bili, kako da kažem, špijuni, Udbaši<sup>8</sup> u to vreme koji su se spominjali?

**Afide Topali Kuka:** Da, da.

**Anita Susuri:** U traktatima?

**Afide Topali Kuka:** U traktatima, ponekad su bili, ponekad ih nije bilo. Ili je to bilo na jako opšti način, opšti, ali bilo je i specifičnijih takođe.

**Anita Susuri:** Da li ste upoznali svog muža tokom tih aktivnosti ili kako?

**Afide Topali Kuka:** Da, nakon izlaska iz zatvora i tokom aktivnosti sreli smo se i oboje smo se složili. Dakle, kada smo se, zapravo, prvi put venčali, uopšte nismo želeli venčanje jer smo očekivali da nas uhapsu pa nismo želeli da to bude velika stvar. Ali, Naserova majka, Naserova porodica, "Ne, ne možemo ništa da ne uradimo," bilo je malo venčanje. Ali, posle tri meseca smo uhapšeni. Zato što smo čak i nakon venčanja delili traktate ovde u Kačaniku. Imala sam zadatak da se organizujem ovde, da formiram grupu u Kačaniku, ali to je bilo kratko vreme, otkriveni smo i uhapšeni. Uhapšeni smo 27. septembra 1988. Naser je uhapšen ranije, 21. [septembra] ako se ne varam, u vreme kada sam ja uhapšena bio je u slovenačkom zatvoru, bio je u Kopru i mi...

To je interesantno, veliko iznenađenje, jer su se hapšenja desila u isto vreme, 4:00 ujutro, rano, jutro još nije svanulo. Razbijali su, rušili, uništavali. Sećam se da su bila dva radnika [Državne] bezbednosti, bio je Kenan Hajdini i... Kenan Hajdini i Afet Redžalari. Izašli su, rekli mojoj pokojnoj svekrvi, "Izvinite,

---

<sup>8</sup> Članovi UDBE, Uprave državne bezbednosti.

loke,<sup>9</sup> stali smo vam na ćilime,” rekla je, “Oh,” rekla je, “ćim odete,” rekla je, “ja ću ćilime oprati, imam dovoljno vode,” rekla je, “ali vaša zlodela ne mogu da se operu, ne mogu ih oprati ni Lepenac ni Vardar,” rekla je, “nek vam kaćanićki hleb bude *haram*,<sup>10</sup>” rekla je, “zato što vodite dećake i devojćice.” Oni su poludeli.

Sve vreme tokom istraga, “Zašto nam je to rekla bre.” Ucenjivali su nas i ćak pokućavali da nam unićte porodicu. Jer da vam pravo kaćem, drugi put je bilo malo teće. Prvo, to je bila grupa i mi smo bili organizovani; drugo, bila sam trudna; teće, bila sam udata. To je bilo malo teće. Ali, osim ćto sam bila trudna, tu su bili i Minire Ramadani, Nazife Dćemajli, svo troje. Nazife i njen muć, mislim Minire i njen muć su oboje bili zatvoreni. Oni...

**Anita Susuri:** Izvinite, u kom mesecu se to desilo?

**Afide Topali Kuka:** Septembar...

**Anita Susuri:** U kom mesecu trudnoće mislim?

**Afide Topali Kuka:** Rano. Peta nedelja, ćesta.

*[Intervju se ovde prekinuo]*

**Anita Susuri:** Govorili ste nam o vaćem hapćenju.

**Afide Topali Kuka:** Da, drugo hapćenje, kao ćto sam pomenula, dogodilo se 27. septembra 1988. Proces istrage je bio teći jer su traćili imena, da kaću imena, da naprave veće grupe jer nas je bilo jedanaest ljudi iz okruga Uroćevca. U mećuvremenu je u isto vreme uhapćena i grupa iz Podujeva, joć neke grupe, ne sećam se sad. Ali u istraćnoj [kancelariji] tri dana nisam priznala da sam ćlan. Sećam se da je doćao inspektor iz Uroćevca, zvao se Bajram, Bajram Ajaka, Ajaha, ne znam. Rekao je, “Tvoj slućaj nije kod mene. Moćeć da prićać, moćeć da prićać,” rekao je, “Doćao sam,” rekao je, “da bih se upoznao,” rekao je, “sa tvojim prethodnim stavom,” rekao je, “da bih upoznao,” rekao je, “tvoju porodicu,” rekao je, “ali kao ćlan,” rekao je, “bićeć osućena, nemoj da se unićtić. Za druge stvari,” rekao je, “ne zna se, izdrći koliko moćeć.”

Bilo je zaista tako, to mi je dalo joć viće snage jer sam znala da nićta ne laće. Jer na osnovu pitanja koja su postavljali bili su provokativni i insinuirali su da nećto znaju. Ali, uvek sam se ubećivala da oni ne znaju nićta, uopćte, apsolutno [ne]. Ali, pored istraga koje su bile lićne da bi se otkrila imena grupa, ja sam, tri meseca zaredom ićla u lokalne kancelarije Drćavne bezbednosti. Ali oni su hteli da naprave joć jednu grupu u okrugu Uroćevca koja se bavi naorućavanjem, meću njima i moj brat, “To je on, to je on,

<sup>9</sup> Naziv od mila za stariju ćenu.

<sup>10</sup> *Haram* je arapska reć koja znaći “zabranjen”.

to je on.” Svi ljudi koji su došli, koje sam pomenula, koji su bili na muškoj odi, pominjali su svoja imena, [odgovorila sam] “Ne poznajem ga, ne poznajem ga, ne poznajem ga.” Ali postojao je prijatelj iz detinjstva mog brata, “Da li ga poznaješ?” “Naravno da ga poznajem,” jer sam bila svesna da su znali da se poznajemo. Rekla sam, “Bila sam mala i došao je u kuću,” rekla sam, “znam ga. Ali ne poznajem ostale.”

Tri meseca su me redovno ispitivali, tri meseca. To je učinjeno. Ali, što je još teže, stavili su me u veoma ponižavajuće uslove. Poslali su me u ćeliju na drugom spratu, bez poda, bez pokrivača...

**Anita Susuri:** U Prištini, zar ne?

**Afide Topali Kuka:** Zatvor u Mitrovici, zatvor u Mitrovici, na istragama. Istražni [zatvor] obično, pošto smo bili pod istragom, ostajali smo u zatvoru u Mitrovici. Bez poda, bez pokrivača, bez presvlačenja šest nedelja. Kako sam bila obučena kod kuće, suknja, neke tanke čarape, kaput. Sada ne znam šta je to bilo, nikad nisam mogao da shvatim. Tamo je uvek bio vetar, bio je kao hladan vetar. Bila sam u uglu ćelije, jer je uz vrata bila uža, a uz prozor se širila. Vetar me je udario u čošku, udario me kod vrata, nisam mogla da zatvorim prozor, mislila sam da dolazi spolja, nisam znala. Uzimala bih kaput i vezivala ga oko struka, leđa bi mi bila bolje, uzimala bih kaput i ponovo ga oblačila.

Jednom je došla čuvarica i rekla mi, “Dođi da se istuširaš,” ona je bila Albanka. Rekla sam, “Ne,” rekla sam, “Ne mogu da se tuširam, nemam odeću da se presvučem,” rekla je, “Moraš,” rekla je, jer bi nas često polivali hladnom vodom. Ali nisam imala snage i rekla sam joj, “Odlazi jer bih mogla da te rastrgnem.” Posle nekog vremena ispitivali su me u kancelarijama Državne bezbednosti, inspektori, Afet Rekhari i Kenan Hajdini. Pitali su, “Jesi li dobro?” Rekla sam, “Dobro sam.” Rekli su, “Nisi dobro.” Rekla sam, “Da, jesam.” “Hajde da te odvedemo kod lekara.” Rekla sam, “Ne, ne želim vašu pomoć,” rekla sam, “Ako nisam dobro, to je zato što ste me vi učinili ovakvom, zato što ste me stavili u najponižavajuće, najnehumanije uslove,” rekla sam, “jer [to ne bi trebalo da se desi] osim kada prekršiš pravila zatvorskog reda,” rekla sam, “Nisam mogla da prekršim pravila a da zatvor nisam ni videla.”

Da bi dokazali da mi zaista nije dobro, zvali su [čuvare] hiljadu puta, “Dođi, vodi je.” Došli su stražari i odveli me i rekli, odmah je došao ozloglašeni direktor zatvora, Šerafedin Ajeti, zajedno sa policajcima, i svi ti stražari, “Dođite,” rekao je, “da odete kod lekara.” Rekla sam “ne.” “Dođi.” “Ne.” Rekao je, “Ja,” rekao je, “ne snosim odgovornost.” “Naravno da ćete snositi odgovornost zajedno sa svojim prijateljima,” rekao je, “mogao bih da ti budem,” rekao je, “otac, mogao bih da budem otac tvoje dece.” Rekla sam, “Nemojte da me vređate jer ne možete biti moj roditelj, a još manje otac mog deteta.” Oni su izašli. Ne znam kako mi je lice izgledalo jer ga nisam videla, ali telo mi je izgledalo kao trule pločice, sve su bile modrice.

**Anita Susuri:** Da li su bili fizički grubo prema vama?

**Afide Topali Kuka:** Zbog uslova, zbog uslova, da. Zato što je bilo nasilja i na početku, fizičkog, sada, kada je korišćeno fizičko nasilje, na primer zato što su ovi inspektori koje sam pomenula, ova dva imena, nisu digli ruku na mene, nego kada su to bili [inspektori] iz drugih mesta. Ne znam, nikad se nisu predstavljali ni imenima, ni prezimenima, bili su to neki veliki momci, crvene oči, strašne oči koje ste mogli da vidite samo u horor filmovima, da. “Sedi tu, ovde ćeš se poroditi,” vređali su. U svakom slučaju, to je prošlo. Da se vratimo, nije prošlo ni sat-dva, ne znam, došla su dva inspektora i samo ušla u sobu i pogledala me. Nije prošlo ni pola sata, a promenili su mi ćeliju. Ne znam.

Premestili su me u drugu ćeliju, tamo je bila Romkinja za druga krivična dela. Pitali su me, “Šta si uradila?” Rekla sam, “Imala sam negativan odnos dobitaka i gubitaka, radila sam na pijaci,” tada smo to zvali prodavnica. A ona, Romkinja je rekla, “Hajde uzmi moj džemper i obuci,” ali ja sam bila malo tvrdoglava, “Neću ga uzeti.” Malo sam se naslonila na krevet, i dalje je bio zatvor, ali u poređenju sa mojim prethodnim uslovima bilo je toplije i trebalo je da zaspim. Rekla je, “Jadna ona, pobaciće ovu bebu. Hajde da pokucamo na vrata i pošaljemo je kod doktora,” i ja sam ustala. “SZO? Možete ga pozvati zbog sebe, ne zbog mene. Da se nisi usudila.” Sledećeg dana je došla moja svekrva, zapravo istog dana, tog dana jer joj nisu dozvolili da dođe u posetu. Dolazila je tamo svaki dan i molila ih da mi daju [odeću], “Zaboga, ovu odeću,” nisu joj dozvolili.

I sve je donela sa sobom, džempere i sve, ali ja nisam mogla da ih nosim dva meseca. Čim bih ih obukla, morala bih da ih skinem posle pet minuta jer mi je bilo neprijatno. Dva meseca dok se nisam navikla. Sutradan je došla moja svekrva, pitala me je, “Jesi li dobro?” “Dobro sam,” odgovorila sam, “Jesi li,” rekla je, “kao što si nekad bila?” “Da,” a ona se okrenula inspektorima i rekla im, “Ako joj se nešto desi,” rekla je, “doneću ovde dve bombe i spaliću vas do temelja zajedno sa sobom,” rekla je. A ona mi je rekla, “Imaš li novca?” Ona je rekla, “Da.” Jer u vreme kada je moj brat bio u bolnici, nije mogao da dođe. “Imam,” rekla sam, “imam novca.” Rekla je, “Ako saznam,” rekla je, “da ti nije dobro,” rekla je, “neću ti oprostiti,” rekla je, “nikad,” rekla je. Rekla sam, “Ne,” rekla sam, “Imam sve.” Tako je to prošlo.

Naserova majka mi je druga majka, jer se mnogo brinula o meni. Pitali su me u zatvoru, “Ko pere,” pitali su, “vašu odeću? Jer drugi donose samo dva-tri komada. SZO?” Donosila bi hranu i sve. Rekla sam, “Ona, niko drugi,” svi su bili iznenađeni. Svaka poseta. I moja majka je bila bolesna, moj otac je bio bolestan u bolnicama. Jednom je otišla iz Mitrovice u Prištinu da traži dozvolu [za posetu], došla je u Mitrovicu. Od Mitrovice do mog sela, da javi porodici da me je videla i da sam dobro.

Sad ću reći jednu stvar, kada su doneli hranu bila je to neka hladna supa, nikad nisam mogla da je pojedem. Dok sam bio u zatvoru, naručivala sam samo jogurte i malo solila u njih i jela. Nisam jela ništa drugo. Kad smo bili tamo, desila se smena [radnika] šta ja znam, malo su zagrejali. Inače, bez jela, jer tamo nije bilo šta da se jede. U stvari, neko vreme nisam čak ni jela pasulj jer je u njemu bilo i insekata, da.

## Treći Deo

**Afide Topali Kuka:** Posle istraga, svog tog haosa, optužnica je podignuta oko januara, mislim. Mi smo zapravo bili na suđenju u februaru, bilo nas je jedanaestoro. Dobili smo kazne od jedne do osam godina, od godinu i po do osam godina. Suđenje je trajalo četiri dana, četvrtog dana, jer je interesovanje medija bilo veliko, nisu smeli. Organizacija Amnesty International je bila tu četvrti dan, to im je omogućeno. Amnesty International je izvršio pritisak, izvršio je pritisak na vladu u Beogradu da oslobodi nas koje smo bile trudne kako bismo bile na uslovnoj kazni. Pod uslovom da kada dete napuni godinu dana idemo na izdržavanje kazne.

Mog muža su osudili na četiri godine, ja sam dobila kaznu od godinu i po dana, ali doneli su odluku da nas puste. Sada, da ne zaboravim da je [Štrajk rudara](#) bio četvrtog dana, mi nismo bili daleko od toga. Jer obično kada se nešto dešavalo napolju, novinarima nije bilo dozvoljeno. Onda su mene, direktor, odveo me je u njegovu kancelariju, on je rekao, "Ne pričaj, ne pričaj i dobro se ponašaj." Vratila sam se i nazvala... jer smo obično razgovarali kada nije bilo stražara, oni bi ponekad otišli i razgovarali smo. Pozvala sam je, a ona je pitala, "Šta se dogodilo?" Rekla sam, "Nešto se dogodilo napolju," rekla sam, "jer se ovo ranije nije dešavalo, bili smo na suđenju tri dana," rekla sam, "nisu nas vodili u [u kancelariju] nijednog dana, zašto danas?" Rekla je, "I ja," rekla je, "desilo se nešto," rekla je, "napolju." Kada smo krenuli na suđenje, saznali smo da je to bio Štrajk rudara koji je već počeo.

**Anita Susuri:** Počeo je u februaru.

**Afide Topali Kuka:** Da, februara, 24. februara.

**Anita Susuri:** '89.

**Afide Topali Kuka:** Da, ako se ne varam jer je 24. februar bio četvrti dan suđenja kada smo dobili kaznu. Kada smo pušteni, sećam se da je grupa studenata došla ispred suda sa suprotne strane. Sada, majke kao majke, Naserova majka je bila van toga jer je njen sin bio u teškoj situaciji. Razgovarala sam sa njom i moj brat je došao, rekao je, "Dođi jer je grupa studenata došla da te vidi," izašli smo. Ali mi smo bili, ne znam u kakvoj smo državi bili, ne znam ni ko su bili. Pozdravili smo se, razgovarali, ali ne znam. Bilo je dobro jer je bila mlada grupa, 15 do 20 ljudi koji su došli. I puštena sam.

Ali, bio je april i rodila sam ćerku, puštena sam 24. februara. Ćerku sam rodila 8. aprila. Onda sam morala kasno da prijavim ćerku, četiri meseca kasnije sam prijavila rođenje. Moja ćerka je ostala bez imena šest nedelja, sve dok Naser nije poslao pismo iz zatvora i krstio je imenom Besforta. Ovo ime je označilo našu istrajnost. To je to. Svaki... jer kada bi moje dete to postalo, morala bih da odem da odslužim kaznu.

Ali, imam četvoro dece, jedno za drugim i samo bih poslala potvrdu. S vremena na vreme u podzemlju, jer iskreno, podzemlje je bilo teško. Ostala sam... teško je biti trudan i radati u tuđim kućama, jer nisam smela ni da odem kod lekara, gde bih? Pored moje najstarije ćerke koju sam rodila u bolnici, rodila sam još tri u kućama, da. Jednom u kući, noć tamo, noć ovde, u jednom trenutku sam se umorila, iskreno, umorila sam se.

**Anita Susuri:** Šta je bilo sa vašim mužem, da li je on odslužio četiri ili pet godina u zatvoru?

**Afide Topali Kuka:** Ne, moj muž je puno puta osuđivan kao recidivista, odslužio je četiri godine '82, četiri godine '88. Bio je odsutan '95, '98, imao je puno. Da ne pričamo o tome koliko je puta on bio, on može da priča za sebe. Kada... 1992. je Naser bio u opasnosti takođe i dobio je [informaciju] od svojih prijatelja da Naser treba odmah da pobegne sa Kosova. Otišli smo u Albaniju. Ja sam se bila porodila pre tri nedelje. Otišli smo u Makedoniju i ljudi iz Dibera su nas poslali u Albaniju. Nismo imali sredstava, mislim, dokumenta, tamo smo ilegalno otišli, ilegalno.

**Anita Susuri:** Pešaka, zar ne?

**Afide Topali Kuka:** Pešaka. Sećam se porodice kod koje smo bili, Haki, ali se ne sećam njegovog prezimena, bio je iz Dibra, a moja ćerka je imala tri nedelje. Onda su rekli Naseru, "Zadržaćemo tvoju ćerku, jer kad odeš u Albaniju, jer ni Albanija nije u dobrom stanju, pa kad se smestiš, možeš da je uzmeš," rekao mi je Naser ovo i ono, rekla sam, "Ne, ili idemo svi zajedno ili nećemo uopšte." Sa nama je bio i jedan mladić iz Gnjilana, ne sećam se imena, kada smo ilegalno prešli granicu. Bio je sin jedinac i imao je, ako se ne varam, osam sestara, i kada smo stigli u opasnu zonu, jer su nas ljudi iz Dibera tamo poslali traktorom pretvarajući se da idu da nađubruju zemlju. Popeli smo se na vrh traktora.

Kada smo stigli u opasnu zonu, Naser je rekao, "Ti hodaj, ja ću stati. Ja ću se pozabaviti sobom poslednji," rekla sam, "Pustite ovog *hasret*<sup>11</sup> dečaka da prođe. Ili ćemo svi zajedno ili ćemo ostati ovde." Moj stariji sin je imao godinu dana, jer sam tada imala troje dece. Moj stariji sin je imao dve godine, jednu, a ćerka tri godine. Onda kada smo stigli u opasnu zonu, Besforta je rekla, rekla je, "Ćuti moj brate," nije plakao, "ćuti brate moj, ne plači jer kada pređemo na drugu stranu tvoja sestra će ti kupiti banane," a suze su joj tekle niz lice. Jer i deca to osećaju. Ostali smo tamo tri meseca jer... smo krenuli za Nemačku ali su nas vratili iz Italije. Tako...

**Anita Susuri:** Gde ste ostali u Albaniji?

**Afide Topali Kuka:** Bili smo kod Ila Pinarija.

<sup>11</sup> Turski: *hasret*, znači žudeti za nečim. U tradicionalnim albanskim porodicama, sin jedinac se zove *hasret*. Reč opisuje patrilinearnu logiku, želju za sinom, muškim naslednikom.



**Anita Susuri:** Da li ste ga poznavali?

**Afide Topali Kuka:** Da, Naserov prijatelj, on je bio njegov prijatelj. I pustio nas je da budemo u stanu njegove majke i to je bilo tokom vremena kada je bila nestašica hrane jer je to bilo '92, bilo je haotično. Njegov zet je radio na granici. Oni su se pobrinuli za hranu i sve. I nakon mesec dana ili šest nedelja, ne znam, još jedan Elbasanov prijatelj je došao i odveo nas, "Ne," rekao je, "vi ste u stanu sa decom? Ne," rekao je, "jer mi imamo krave, imamo ovo..." i ostali smo sa Elbasanom. Elbasan je za nas bio naša druga kuća, opet smo otišli.

**Anita Susuri:** Želela sam da vas pitam, da li je to bio prvi put da ste otišli u Albaniju, tada '92?

**Afide Topali Kuka:** Da, prvi put.

**Anita Susuri:** Kako vam se Albanija činila?

**Afide Topali Kuka:** Ja, iskreno da vam kažem, sama sam rekla, bolje bi bilo da je nisam videla na taj način. Stajala bih tako i razmišljala o tome kao nekada, jer su škole zatvorene, polomljena vrata, razbijeni prozori, uništeni vrtići, igračke, ljudi hodaju po blatu. Bio je nered, ali rekla sam to, bilo bi bolje [da to nisam videla] uopšte. Ali i to je prošlo. Ponovo smo se vratili na Kosovo, nekad pod zemljom, nekad do pola u zemlji. Dok je, 1994, u januaru, u *Flaka e Janarit*<sup>12</sup> [albanski: Januarski plamen], moj muž je bio mučen, kao i mnogi drugi prijatelji koji su te noći bili mnogo mučeni, i on.

Slomili su mu ruku, nogu, a kad je sutradan došao, kad je došao kaže, naša deca su ga zaskočila, ispratio ih je i otišao gore. Kada je ušao u sobu rekao je, "Povredili su me," rekao je, "teško su me pretukli, ali nemoj da pričaš mojoj majci." Rekla sam, "Ne izgleda kao da možeš da joj ne kažeš, baš su te pretukli." Posle dve-tri nedelje morali smo da donesemo odluku o bekstvu iz zemlje. Opet su došli da traže Naseru, on je bio u drugoj kući, ja sam bila negde drugde sa decom. Sutradan su došli da me traže. Imala sam sina u kolenici, sa sinom smo izašli između dve kuće, tamo imamo mala vrata i izašli smo u komšiluk.

Ceo kvart je bio blokiran. Policija je bila svuda, od benzinske pumpe, i mi smo izašli i onda smo otišli u selo. Komšija je imao svoj traktor i natovarao ga stajnjakom, ja sam izašla sa detetom i popeli smo se na traktor i otišli u to selo. Moja ćerka je imala dve godine, nosila je čizme mog sina i one su pale zajedno sa njenim čarapama... kada smo stigli, smrzavali su se. Odlučili smo da pobegnemo, ali sam obezbedila putnu ispravu, poslala mi je drugarica i imala je dvoje dece. Moje dvoje starije dece ostalo je kod Naserove majke. Naser je otišao u bolnicu u Albaniju, ja sam otišla u Nemačku. Posle šest nedelja Naser je uspeo da dođe u Nemačku. Nakon što smo se tamo nastanili, moja deca su bila zaglavljena ovde. Uzeli smo našu decu posle godinu dana.

<sup>12</sup> *Flaka e Janarit* [Januarski plamen] je kulturni festival koji počinje 11. januara u Gnjilanu, Kosovo, simboličkim paljenjem plamena, i nastavlja se do 31. januara uz razne kulturne aktivnosti.

Naserova majka je jednom pozvala telefonom i rekla, “Štitila sam ih do sada,” rekla je, “ali danas su došli,” rekla je, “stavili su mi,” rekla je bukvalno, “svoju pušku pod grlo,” rekla je, “stavili su mi da bi im pokazala Naserovu decu,” rekla je, “znam da ću da umrem, ali dok sam živa, nećete dobiti decu.” Odnela ih je našim komšijama jer se probudila u 5:00 ujutro da nam nahrani decu i odnela ih je kod komšije da čak i u slučaju da se neko pojavi, “Naser nije tu, žena mu nije, deca nisu. Ne znam gde su otišli, ne znam.”

Mi smo to organizovali, poslali su ih ilegalno jer deca nisu imala dokumenta i poslali su ih u Strugu. Od Struge do porodice Naserovog prijatelja Dževdeta Murtišija. Otac ih je tamo poslao bez ikakvih dokumenata. Uzeo je kombi, napunio ga ženama, mladim ženama, devojkama, decom, starim ženama. Rekao je, “Ti, Naserova majka, ne šalješ nikakvo pismo,” na granici su ga Makedonci pitali, “Gde ćeš?” “Idemo na svadbu,” i tako ih je poslao. Onda smo ih iz Albanije odveli u Nemačku.

**Anita Susuri:** Da li je on uzeo taj kombi samo da bi ih prebacio na drugu stranu?

**Afide Topali Kuka:** Samo da prebaci decu, samo da prebaci decu. Ljudi su uradili mnogo, jer vidite, ne bismo mogli ništa da uradimo sa Kačanikom, oni su nam pomogli. Jer držati dva [bivša] zatvorenika [kod kuće] a da niko nije zaposlen, samo sa penzijom, nije bilo lako. Nisu mogli ni da dođu u posetu. Kačanik se brinuo o nama, naši prijatelji su se brinuli o nama, naš *rreth* je brinuo o nama. Imali smo kuću [u kojoj smo boravili] svuda, u gradovima i selima. Imali smo [prijatelje] u svakom gradu u Makedoniji, imali smo ih gde god smo išli. Isto u Albaniji, nisu nas uvek zadržavali. Sećam se kada smo otišli u Albaniju, Haki iz Dibra nam je tri puta slao novac. Jer [oni su bili svesni] da nemamo izvor prihoda, nemamo i šta bismo sa svojom decom?

Zahvalana sam svima i počevši od ovog komšiluka, čuvali su nas, gledali. Jer svaki put kada je policija došla da nas opkoli, već smo bili obavešteni, izašli smo iz kuće, otišli smo rano. Sto puta im se od srca zahvaljujem, svima koji su nam pomogli. Jer ne bismo mogli ništa da uradimo bez ljudi koji nam pomažu. Dakle, cenim sve. I reći ću jedno, svakoga ko je dao makar jednu čašu vode za dobro zemlje, za slobodu zemlje, ja ih poštujem i veoma cenim.

**Anita Susuri:** ‘90-ih kada ste se preselili u Nemačku...

**Afide Topali Kuka:** Ne, ‘94. u Nemačkoj, da.

**Anita Susuri:** Mislim da ste tamo ostali do ‘98?

**Afide Topali Kuka:** Ne, do, Naser se vratio ‘98, ja sam ostala do januara, 20. januara 2000.

**Anita Susuri:** Nakon rata.

**Afide Topali Kuka:** Da. Iskreno da vam kažem, kad smo se vratili, jer mi se Nemačka nikad nije činila dobrom, nikad! Kada smo se vraćali kroz Skoplje, kada smo ušli na granicu u Elezitu Hani, ne znam kakav je to osećaj bio, kao da mi se nešto otvorilo, tiho disanje u grudima i rekla sam svekrvi, “Ušli smo u Kosovo.” Ona je rekla, “Ne, kako možeš to da kažeš?” Rekla sam, “Sada ću pitati konduktera [autobusa].” Pitala sam, “Jesmo li ušli u Kosovo?” “Da.” Zbog samog vazduha, ne znam kakav je to osećaj, jer mislila sam da više nikada neću videti Kosovo, ovo mesto. Ali zahvaljujući Oslobodilačkoj vojsci<sup>13</sup> koja je stožer svega, svega i što smo došli do slobode, to je Oslobodilačka vojska, velika vojska kojoj se klanjam.

A da nepravredno drže u zatvoru arhitekta Oslobodilačke vojske, to je teško za celo Kosovo, ne samo za njih. Volela bih, volela bih da budu oslobođeni što pre, što pre i neka pravda trijumfuje. Jer sloboda ima cenu, žrtvu, zatvor, *besa*,<sup>14</sup> ubistvo i sve. Na primer, imali smo vojnike koji su se vraćali i u kovčezima, najbolje momke iz najboljih porodica. Dolazak ovde je bio veliki trud, velika žrtva, počev od Drugog svetskog rata, imamo NDSH,<sup>15</sup> imamo 1968, demonstracije ‘81. koje su uzdrmale jezgro bivše Jugoslavije. Devedesete kada je postojao pokret i probudio ceo narod, podigao svest, osvestio ih. I imamo rat, Oslobodilačku vojsku, veliku [vojsku] kojoj se klanjam do kraja života.

**Anita Susuri:** Htela sam da vas pitam nešto o godinama kada ste bili u Nemačkoj, da li ste nastavili vašu aktivnost? Na primer, bilo je ljudi koji su bili uključeni u slanje materijala, finansiranje i takve stvari.

**Afide Topali Kuka:** Iskreno da vam kažem, moj muž je nastavio. Jer su naša deca bila jako mala i neko je morao da se brine o njima. Ipak, svaki put kad je postojala potreba, ja sam pomagala. Kad je bilo neophodno, pomagala sam mu, bilo da se radilo o protestu ili nečemu drugom. Ali nisam sama bila potpuno uključena u to. Bavila sam se decom, da.

**Anita Susuri:** Tokom rata kada ste rekli da se vaš muž vratio na Kosovo...

**Afide Topali Kuka:** Da.

**Anita Susuri:** Kakvo je bilo vaše iskustvo? Da li ste imali kontakt sa vašom porodicom? Sa vašim mužem?

<sup>13</sup> Oslobodilačka vojska Kosova, poznata po svom akronimu UČK, je bila albanska paramilitarna i gerilska organizacija koja je zahtevala odvajanje Kosova od Federativne Republike Jugoslavije i Srbije tokom 1990-ih.

<sup>14</sup> U albanskom običajnom pravu, *besa* je reč časti, vere, poverenja, zaštite, primirja itd. To je ključni instrument za regulisanje individualnog i kolektivnog ponašanja u vreme sukoba, a vezuje se za svetost gostoprimstva, odnosno bezuslovno proširenje zaštite na goste.

<sup>15</sup> Albanski nacionalni demokratski pokret, poznat po albanskim inicijalima kao LNDSH ili NDSH, postao je skoro potpuni antikomunistički otpor na Kosovu između 1945. i 1947. godine.

**Afide Topali Kuka:** Da, imali smo, preko telefona. Nekad je bilo tako, nekad bi došao u Nemačku, ostao dan-dva i vratio se, da, vratio se. Ali, svaki put smo bili spremni, bili smo svesni da Kosovo neće biti oslobođeno bez rata, ne sa zatvorom, niti ubijanjima svakog dana jednog po jednog i prebijanja svakog dana. Bez rata, bez uperavanja na kraj pištolja, bili smo svesni. Ali da, [narod] je postao svestan, jer na početku, ranije '80-ih i pre '80-ih, to je bio problem jer je problem bio u tome da se ljudi osveste. Jer ako vas vaš narod ne podržava, nacija, svi, to je problem. Ali narod je postao svestan. Polako je obrazovanje, fakultet učinio svoje, sve, čitanje, sve je to odigralo svoju ulogu.

**Anita Susuri:** Da. Kako ste primili vesti da je Kosovo oslobođeno? Kakav je to bio osećaj za vas?

**Afide Topali Kuka:** Kažem, kada sam dobila vesti, dok se nisam vratila, osećala sam se kao da svakog dana umirem u Nemačkoj i nisam videla oslobođenje Kosova, nisam ga videla. Osećala sam se kao da se gušim. Jer svaki put, jer tokom rata, nismo čak ni jeli a da nismo plakali, nismo mogli. Masakr tamo, masakr ovde, masakr onamo.

**Anita Susuri:** Kako se vaš život nastavio kad ste se vratili ovde?

**Afide Topali Kuka:** Ovde smo se vratili sa puno entuzijazma. Nastavilo se dobro. Neko vreme, jer smo neko vreme bili nezaposleni. Ali, septembra 2000, ja sam se zaposlila u gimnaziji. Nakon godinu dana sam se prebacila u Opštinu. Radila sam kao vođa arhivskog sektora i moj muž radi takođe. Tako da, dobro smo. Jer smo preživeli čak i kada nismo imali ništa, znali smo kako da preživimo kad smo imali i kad nismo imali. Sloboda nas je gurala napred, naši ideali, jer smo se žrtvovali da dođemo ovde. Bilo nam je dovoljno da više nikad ne budemo pod srpskom čizmom, da.

**Anita Susuri:** Kako napreduje posao u arhivu? Sa kakvim dokumentima [radite]?

**Afide Topali Kuka:** Pa, ide dobro, dobro. Uglavnom su to opštinska [dokumenta], od '46. do sad.

**Anita Susuri:** Možete li da opišete, na primer, neki jako važan dokument ili bilo šta što vas je impresioniralo?

**Afide Topali Kuka:** Da, ima, ima dokumenata koji su me impresionirali. To je istorija, tamo je istorija. Na primer, ima [dokumenata] društveno-političkih organizacija koje smo imali, kazne, izbacivanja, jer mnogi koje sam zaboravila da spomenem, čak i Komiteti komunističke lige su nas izbacili kao porodicu. Kao što kaže narod, "Čak i kad se pita pojede, ostane tepsija," linčovanja koja su se dešavala, klevete, ucenjivanja, sve je to tamo.

**Anita Susuri:** Gospođo Afide, ako biste želeli nešto da dodate ili...

**Afide Topali Kuka:** Ne znam, ako se ne setim, znam, šta da kažem...

**Anita Susuri:** Hvala vam puno.

**Afide Topali Kuka:** Možda nismo mogli sve da uključimo u detalje. Pokušali smo da spomenemo neke ključne stvari, neke, ali možda je i glavna stvar ostala [neizrečena]. Potrudili smo se da spomenemo najbitnije stvari, jer je taj period van svakog okvira, ne samo za mene već i za moje prijatelje. Moje prijatelje sa kojima smo delili naše ideale, to je izvan svakog okvira. Ali do neke mere smo se potrdili ali možda su i najbitnije stvari ostale [neizrečene]. Možda sam i nekome ostala dužna što nisam nešto spomenula, ne znam. Ali ono čega sam se setila, spomenula sam.

**Anita Susuri:** Hvala vam puno.

**Afide Topali Kuka:** Hvala i vama. Želim vam uspeh u radu, vašoj porodici i sve najbolje.

*[Intervju se ovde prekinuo]*

**Anita Susuri:** Gospodo Afide, hteli ste da dodate neke stvari o kojima ste ranije govorili, ako želite, molim vas nastavite i ispričajte nam.

**Afide Topali Kuka:** Da, istina, prošlo je epuno vremena i ne može sve da se uključi za kratko vreme.

*[Intervju se ovde prekinuo]*

Dakle, govorim o istragama, osim što su nas danonoćno ispitivali, bio je još jedan put kada su došli i odveli me na saslušanje u kancelariju Državne bezbednosti u Mitrovici i otvorili sva vrata kancelarije, zamračili je i smestili me na suprotnu stranu kancelarije. Nekoliko sati su me ostavljali samo tako. Pustili su pesmu, bilo je kao u horor filmovima i čula se galama, “Ubiću te, ubiću te,” a onda je usledio odgovor, “Ubij me.” Nisam mogla da kažem da li su nekoga mučili ili su iscenirali celu stvar.

Učinili su to zato što se mi nikako nismo slomili i hteli su da nas slome duhovno i jedan od njih je rekao, “Naser je,” rekao je, “poginuo sinoć,” osim sat vremena ili ne znam koliko je trajala ta pesma i galama. “Ubili smo ga,” rekao je, “sinoć. Hoćeš da vidiš? Ako hoćeš,” rekao je, “možeš i na drugu stranu,” ali ja sam se uvek pripremala na to, čak i ako je to bila realnost, da je Državna bezbednost Jugoslavije samo lagala. I ja sam to shvatila kao laž. Zatim, “Nisi nam rekla ništa svojoj aktivnosti, ni pola, ni pola, nećemo te ostaviti ni u Burelu,” druga bi rekla, “Ne more, ona to nikada neće videti.”

Posle izvesne tišine izašli su, posle jednog perioda ćutanja vratili su se. “Šta misliš? Hoćeš li doći da ga vidiš?” A ja sam stajala pri svome da to nije istina, lagali su me. Rekla sam, “Ne,” “Hej,” rekao je, “zašto bi te bilo briga,” rekao je, “Kosovo ima mnogo muškaraca,” rekao je, “mnogo muškaraca,” rekao je to

tako. Pokušavao je da me uvredi. U nekom trenutku je onaj drugi rekao, “Da,” rekao je, jedan za drugim, pored njih dvojice koji su bili prisutni, bio je još jedan, oni bi se zamenili.

*[Intervju se ovde prekinuo]*

A onda je došao jedan drugi i rekao, “Ni živa ni mrtva ga nikad nećeš videti. Pustićemo jedno, a azdržati drugo, jedan tako, drugi ovako.” I tako sam shvatila da nije...

**Anita Susuri:** Igrali su se.

**Afide Topali Kuka:** Da, igrali su se. Ovo je dugo trajalo pa su me ostavili tamo, nisu govorili ili... lutali bi. Druga strana je bila u neredu i to mi je ostalo u glavi da su mogli da urade bilo šta samo da bi te moralno, fizički slomili i uništili na sve strane i tvoju porodicu. Onda bi se vratili, “Zašto si se udala za Naseru?” Zabranili su mu da studira na svim univerzitetima u bivšoj Jugoslaviji. Pohađala sam univerzitet, “Zašto imamo fakultet? Zašto ovako...?” Pokušali su... i onda kada je moja svekrva došla u posetu, svašta su joj govorili, “Zašto je ona tvoja mlada?”

Ali sam joj zahvalna, nikada nije rekla ni reč. Podržavala me je tokom svake posete, uvek je bila na mojoj strani. Nijedna reč se nije pronela dalje od naših granica i imam ogromno poštovanje, ne samo prema svojoj porodici iz koje potičem, već i prema porodici mog muža, Naserovoj braći, njegovim sestrama, svima. Imam beskrajno poštovanje. Nijedna osoba iz Naserove porodice, kada odem da ćaskam sa njima iz zabave, niko od njih ne razgovara sa mnom na inferioran način ili mi u žurbi kaže, “Želim ti lep dan!” [dok ne] sednu. Ja ih posebno poštujem.

I još jedna stvar koje se nisam setila u vezi sa mojom porodicom. Moj stariji brat Avdi Topali je pored aktivističkog angažmana bio pripadnik Oslobođilačke vojske Kosova u operativnoj zoni Nerodime. Bio je u izbeglištvu, vratio se iz izbeglišтва i otišao u rat. Rekla bih jedno, dva puta, bila sam krivično osuđena, iako nisam, nisam dobila drakonske kazne jer je bilo prijatelja koji su imali veće kazne, oni su osuđeni.

Ali, ipak, nije bilo lako. Nijedna osoba, nijedan prijatelj nije upao u nevolje zbog mene, da bi bio priveden na ispitivanje, da bude uhapšen, ili tokom istrage da bude mučen zbog mene. Ili da majka plače za sinom ili ćerkom, to se nije desilo. Veoma sam srećna što sam uspela jer sam se uvek molila Bogu, “Bože, učini me jakom, daj mi snage da ovo izdržim i ne otkrivam imena,” i Bog mi je pomogao. Bog me je ubedio da ostanem jaka i izašla sam iz svega čistog obraza.

**Anita Susuri:** Hvala vam puno!

**Afide Topali Kuka:** Hvala vama! Želim vam sve najbolje.